

GHI CHÉP VỀ CHÂU THUẬN BIỂN

PHẠM QUỐC QUÂN

TÓM TẮT

Châu Thuận Biển là một làng chài - một vụng biển - giống như bao làng chài ven biển khác ở miền Trung Việt Nam, lúp xúp, lò xô, nhỏ nhoi và chẳng mấy ấn tượng. Thế nhưng, ở đây có biết bao câu chuyện về văn hóa, di sản văn hóa và danh lam thắng cảnh, đang hiển lộ và ẩn tàng, chịu nhiều áp lực trong thời đại công nghiệp hóa, có nguy cơ sẽ bị xóa sổ, nếu như không có tầm nhìn và định hướng cho sự phát triển bền vững...

Từ khóa: Châu Thuận Biển; tàu cổ; cảng biển; thương mại.

ABSTRACT

Châu Thuận Biển is a fishing village - a small gulf - like other fishing villages in central region of Viet Nam, tiny and hardly impressive. But there are many cultural and heritage stories and landscapes hidden and suffered from industrialisation process here. These are in the edge of oblivion if we do not have proper visions and orientations for sustainable development.

Key words: Châu Thuận Biển; ancient boats; sea port; commerce.

1. Một bãi “tha ma” của những con tàu cổ

Châu Thuận Biển thuộc xã Bình Châu, huyện Bình Sơn, tỉnh Quảng Ngãi, là một làng chài có vài chục hộ dân sinh sống, chuyên đánh bắt cá gần và xa bờ, không có nông nghiệp và bất cứ một nghề phụ gì hỗ trợ. Làng cụm lại trên một diện tích khoảng một cây số vuông, với cấu trúc nhà hướng ra biển và trải rộng khoảng 500m trên một bãi biển dài khoảng 15 cây số, còn vô cùng hoang sơ và thơ mộng, với những cồn cát trắng phau, rừng phi lao bạt ngàn và bãi biển thoải thoải. Đó là bãi biển đẹp bậc nhất miền Trung Việt Nam, nếu không muốn so sánh với cả nước hiện nay.

Tuy nhiên, Châu Thuận Biển cho đến bây giờ, dường như chưa nổi danh bằng những “đặc sản” nêu trên, mà nó được nhiều người dân Việt Nam và thế giới biết đến sau một phát hiện quan trọng - con tàu cổ, được khai quật năm 2013, với một phương pháp có một không hai trên thế giới về khảo cổ học dưới nước. Con tàu mang tên Châu Thuận Biển, nằm sâu khoảng 4m dưới mặt nước, bị vùi trong cát gần một mét, theo đó, những người khai quật đã đóng kè larsen bao quanh con tàu cổ, dùng máy bơm công suất lớn để hút nước, tạo khoảng không gian cho những nhà khảo cổ học dưới nước không chuyên xử lý con tàu như ở trên

cạn. Với phương pháp khai quật ấy, mọi tư liệu về con tàu đã được thu thập, theo đó, có thể khẳng định rằng, đây là con tàu sớm nhất và còn nguyên vẹn nhất trong 6 con tàu đã khai quật ở Việt Nam từ trước tới nay.

Thông tin chi tiết về con tàu, xin được dành cho một chuyên khảo khác. Bài viết này chỉ cung cấp những số liệu và kết luận cơ bản. Tàu có chiều dài 20,5m, chiều ngang rộng nhất là 5,6m, với 13 khoang chở hàng hóa, chủ yếu là gốm sứ thuộc các lò Cảnh Đức trấn, Long Tuyền, Đức Hóa của Trung Hoa. Tàu bị hỏa hoạn trước khi chìm và nhiều khoang hàng hóa phía trên đã bị lấy mất trong quá khứ. Ba mươi sáu loại tiền vừa được phân loại sơ bộ trên 1451 đồng, cùng với đồ gốm sứ ở đây, cho hay, niên đại con tàu không thể vượt qua thế kỷ XIV, thuộc triều Nguyên Trung Quốc¹.

Châu Thuận Biển, không chỉ độc nhất một con tàu. Trong thời gian chỉnh lý, điều tra và khảo sát ở vùng này, chúng tôi còn được biết, nhiều đồ gốm sứ có niên đại thời Đường, thời Minh, thời Thanh cũng có mặt ở vùng biển này. Sự trộn lẫn những mảnh gốm sứ trong một con tàu, được giải thích bằng nguyên nhân, có quá nhiều tàu, thuộc nhiều thời đại lịch sử đã bị nhấn chìm ở đây. Thời gian và sự tàn phá của ngư dân đã làm những con tàu ấy bị

Khai quật tàu đắm ở Châu Thuận Biển (2013) - Ảnh: <http://dulich.baobinhthuan.com.vn>

hủy hoại, hàng hóa bị bung ra khỏi các khoang tàu, trôi dạt và tích tụ do dòng chảy của biển, khiến chúng tôi có thể nhận ra, ít nhất trong những mảnh vỡ của gốm sứ tàu Châu Thuận Biển, có lẫn gốm nhẹ lửa Islam thời Đường (thế kỷ VII - X), sứ hoa lam thời Minh (thế kỷ XV), lò Cảnh Đức Trấn, gốm Swatow (Sơn Đầu) lò Quảng Đông thời Minh (thế kỷ XVII) và sứ hoa lam, thế kỷ XVIII, lò Đức Hóa. Lê đương nhiên, còn không ít mảnh đồ dùng thời hiện đại cũng lẫn ở đây, càng minh chứng cho quá trình tích tụ dài lâu quanh khu vực tàu cổ Châu Thuận Biển bị đắm.

Nhận xét ấy của chúng tôi được đưa ra cách một năm, trước khi tàu Châu Thuận Biển 2 được phát hiện. Tàu này chìm không xa nơi tàu 1 đã khai quật, bị ngư dân đào phá, vớt lên nhiều đĩa bát hoa lam, mà nghiên cứu bước đầu, có thể chỉ dẫn niên đại thế kỷ XVIII của con tàu này. Hiện nay, con tàu đang được khoanh vùng bảo vệ và Công ty Đoàn Ánh Dương sẽ có kế hoạch phối hợp với các nhà khảo cổ học khai quật trong tương lai.

Châu Thuận Biển không chỉ có vậy. Tháng 02 năm 2015, trong một gia đình ở thị trấn Châu Ổ, huyện Bình Sơn, Quảng Ngãi, chúng tôi còn thấy, một con tàu thời Đường khá lớn, được liên kết bằng những sợi dây thừng, từ những đơn nguyên độc mộc - đặc trưng của cấu trúc tàu cổ thời đại này, do ngư phủ lấy lên từ vùng biển ấy, cùng với nhiều đồ gốm sứ tam thái, bình 6 tai độc sắc, có niên đại thế kỷ VII - X. Chủ nhà kể rằng, ngư dân vớt lên, chẳng biết làm gì, phải mua lại, nhưng cũng quá vất vả để bảo quản cho con tàu gỗ ấy, sau cả nghìn năm chìm

dưới đáy biển. Ngoài con tàu này, tại nhà ông, còn có những mỏ neo bằng gỗ cực lớn - phần còn lại của những tàu buôn thế kỷ XVII, đã bị phá hủy, đang được phủ ni-lông giữ ẩm, tưới nước hàng ngày để tránh sự nứt toác khi bị lấy lên khỏi môi trường biển.

Như vậy, bằng những quan sát trực quan, qua khai quật và khảo sát ngắn ngày ở vùng biển Châu Thuận, có thể khẳng định, nơi đây là

“bãi tha ma” của những con tàu cổ. “Bãi tha ma” ấy đã chôn vùi những con tàu buôn suốt từ thế kỷ VII - X đến thế kỷ XVII - XVIII. Đó cũng là thời gian hoạt động thương mại của con đường gốm sứ Đông - Tây khá sầm uất, mà biển Việt Nam giữ vai trò vô cùng quan trọng. Tại sao Châu Thuận Biển lại có nhiều tàu cổ bị chìm và vị trí, vai trò trong lịch sử của vùng biển này ra sao, rất cần được khám phá qua tư liệu điển dã?

2. Một cảng biển trong lịch sử thương mại

Không biết từ bao giờ, Châu Thuận Biển hiện nay, dân gian vẫn gọi bằng một cái tên Vũng Tàu. Vũng Tàu gợi nhớ về một thời kỳ vàng son của nghề đánh bắt cá biển của ngư dân cách đây không xa, khi biển vùng này còn giàu có, đội ngũ tàu biển đánh bắt xa bờ hùng hậu, đậu kín nơi đây trong những ngày biển động. Thế nhưng, Vũng Tàu cũng có thể liên quan tới một quá khứ xa xăm hơn, mà những ghi chép trên đây, tôi đã gợi mở. Và, sự gợi mở ấy lại liên quan tới chức năng của nó trong lịch sử mà chưa hề được sử Đại Việt và Chăm Pa ghi chép. Bằng vào khảo sát thực địa, điều tra hồi cố và đặc biệt là tàn tích những con tàu cổ được khai quật và phát hiện ở đây, tôi cho rằng, Châu Thuận Biển là một hải cảng thương mại, tồn tại khá dài lâu trong lịch sử vùng đất này.

Giờ đây, nếu ai đó đến viếng thăm Châu Thuận Biển, khó có thể nhận ra vị trí cảng biển với một cảnh quan như hiện thời. Những đụn cát nối dài như bát úp, ôm lấy một bãi biển trong xanh, hiền hòa, thoải dẫn ra biển, khá thuận lợi cho việc xây dựng những khu nghỉ mát, tắm biển, chứ không có

bất cứ thuận lợi nào cho một công trình cảng biển, dẫu là đơn sơ nhất trong thời lịch sử cổ - trung đại. Cảnh quan ấy đã bị đổi thay theo thời gian, với sự sa mạc hóa vùng đất ven bờ và nông dân lên ở vùng nước, để tâu đánh cá hiện nay, nếu có neo đậu cũng phải cách xa hàng cây số.

Thế nhưng, cảnh quan nơi đây vài thế kỷ trước, không phải như thế. Vũng Tàu - Châu Thuận Biển xưa kia là một eo biển nước sâu, tương đối thuận lợi cho tàu thuyền vào neo đậu, với hai nhiệm vụ quan trọng, đó là lấy nước ngọt trên hải trình và bán hàng hóa cho nội vùng. Giờ đây, đến Châu Thuận Biển, chúng ta còn thấy một lạch nước - chảy suốt các tháng trong năm. Men theo lạch nước này, qua các đồi cát bát úp, đến một thung lũng mênh mông, cỏ mọc xanh rờn, rất thuận lợi cho trồng rau màu, nhưng nay bỏ hoang để thả bò, do cư dân ở đây đã hoàn toàn xa rời nghề nông và đất thung lũng bị nhiễm mặn. Người dân Châu Thuận Biển bảo, đó là một đầm nước rộng mênh mông trước đây và lạch nước ấy chảy suốt những tháng khô hạn trong năm, được cung cấp từ mạch ngầm của đầm này. Dưới lớp cỏ xanh là bùn sệt - dầy tích của lòng đầm, mà ở đó, người dân vẫn đào được thùng, cột buồm, ván thuyền - tàn tích của những con thuyền thời xa xưa bị đắm vùi.

Từ đầm rộng mênh mông này, vẫn đi theo những vạt cỏ xanh, nằm lọt giữa những đồi cát bát úp - hiện lên một cánh đồng trống màu, xanh bất mắt - lại là một đầm nước khác, mà vạt cỏ xanh hẳn là một đường nước thông từ đầm trước đến đầm này, để rồi thông với sông Châu Me - một con sông ngắn, bắt nguồn từ núi Ram, nhưng lại là một huyết mạch giao thông vô cùng quan trọng của nội vùng. Từ Châu Me đến cảng Sa Kỳ hiện thời và đến nhiều địa danh nổi tiếng khác, nay còn đọng lại trong câu ca dân gian: "Tiếng đồn Thông Phước nhiều tre/Tham Hội nhiều lúa, Châu Me nhiều tiến". Đó là một vùng trù phú, giàu có của kinh tế thương mại và nông nghiệp, cho đến những năm đầu của thế kỷ XX.

Đoạn đầu của lạch nước - nơi thông ra cảng Châu Thuận Biển - nay là một xóm mới của ngôi làng chài cổ, có tên gọi xóm Tây. Qua khảo sát, chúng tôi còn thấy vết tích của những đoạn lũy được xếp bằng đá cuội khá vuông vức, cao khoảng trên một mét, dẫu đã bị bạt đi nhiều, do dân lấy để kê nền nhà. Lũy được bố trí ở hai bên của con lạch, đoạn còn, đoạn mất, nhưng xem ra khá quy mô và

đồ sộ lúc đương thời. Dân bảo rằng, đó là lũy chống Tàu Ô - một truyền thuyết hay một sự thực lịch sử, luôn được truyền miệng trong dân gian vùng Châu Thuận Biển, Ba Làng An và Lý Sơn? Niên đại của trường lũy chưa xác định, cần được đào thám sát. Tuy nhiên, với lối bố trí này, tôi cho rằng, nó có liên quan tới cảng biển ở đây trong lịch sử.

Khảo sát thực địa, qua những vết sót, có thể phục dựng được vài nét của thương thuyền, đến cảng Châu Thuận Biển.

Tàu buôn nước ngoài vào cảng Châu Thuận Biển để lấy nước ngọt, buôn bán hàng hóa, nhưng không thể vào sâu được. Thuyền nhỏ của dân, đi từ nội vùng, lấy sông Châu Me là huyết mạch, vào các lạch nước, thông với đầm, rồi từ đầm ra biển bằng một lạch nước duy nhất, độc đạo, mà ở đó là một lũy thành được xây cất lên để thu thuế và bảo vệ cướp biển tấn công - cái mà người dân gọi là giặc Tàu Ô.

Thuyền nhỏ từ đầm phá ra bán nước ngọt, lấy hàng từ tàu biển vào, đều đi qua lạch nước này, rồi vào các đầm phá, tản ra mạng đường thủy sông Châu Me để buôn bán nội vùng, khi mà cảng Sa Kỳ lúc ấy chưa có vai trò quan trọng.

Cảng Châu Thuận Biển có nhiều tàu thuyền bị đắm, được mệnh danh như một "bãi tha ma" bởi nơi đây gió bão rất thất thường - chứng cứ bằng nhiều trận bão lớn, trong một đợt khai quật ngắn ngày, tôi đã từng chứng kiến. Hơn thế, tàu bè trên hành trình, cũng như khi neo đậu, thường xảy ra hỏa hoạn, mà nhiều con tàu đã khai quật, bị nhấn chìm, cũng do nguyên nhân này.

Như vậy, cảng Châu Thuận Biển, ít nhất tồn tại từ thế kỷ IX - X đến thế kỷ XV - XVI, như tàn tích được nhắc tới trên đây. Ban đầu, nó là cảng của Chăm Pa, sau đó là của Đại Việt. Khi là của Chăm Pa, cảng Sa Kỳ chưa phát huy tác dụng, hẳn cảng Châu Thuận Biển còn có quan hệ với thành cổ Châu Sa của vương triều Indrapura, nằm ở hạ lưu trù phú của sông Trà Khúc², rất gần với không gian địa lý vùng này. Khi Châu Thuận Biển là của Đại Việt, nó phát huy tác dụng thêm vài thế kỷ nữa, cho tới lúc Sa Kỳ thịnh vượng, thay thế ở thế kỷ XVII, XVIII, XIX³, dẫu rằng, đây vẫn là nơi ghé lấy nước ngọt của các thuyền buôn. Sự nông dân của Châu Thuận Biển, sự bồi lấp hệ thống của sông Châu Me và các đầm phá ở nơi này, cùng với sự thay thế của cảng Sa Kỳ, đã làm mất đi vị trí, vai trò của Châu Thuận Biển đã từng vàng son một thời kỳ dài trong lịch sử.

3. Một quần thể di sản - bãi biển chưa được đánh thức

Châu Thuận Biển không chỉ có những con tàu cổ - di sản dưới nước như đã đề cập. Cạnh đấy, cũng thuộc địa bàn xã Bình Châu, trên các gò cát trắng vốn trước khi bị sa mạc hóa, cách đây khoảng 3000 năm, chúng từng là nơi cư trú của người cổ thuộc văn hóa Sa Huỳnh. Với tàu Bình Châu I và II được khai quật, hứa hẹn sẽ có nhiều di chỉ văn hóa Sa Huỳnh được phát hiện ở nơi này, theo đó, hẳn cư dân nơi đây khá đông đúc, với những làng mạc trù phú⁴. Cả một hệ thống di tích ấy nếu được kết nối, phát huy sẽ vô cùng lý thú.

Làng Châu Thuận Biển hiện nay, tuy không có kiến trúc nhà cửa cổ kính, nhưng cấu trúc làng và đường ở đây rất đặc trưng cho một làng chài ven biển, nếu được cấu trúc lại đôi chút, sẽ là nơi tham quan trải nghiệm thú vị. Châu Thuận Biển có đền thờ cá Ông, gắn với lễ hội đua thuyền của vịnh chài Vũng Tàu với 4 xóm, biểu tượng là 4 thuyền: Long - Ly - Quy - Phượng, được tổ chức vào rằm tháng Giêng hằng năm. Ở đây còn có đền thờ Thiên y Ana, với sự phối kết giữa tín ngưỡng Chăm Pa và Việt, tọa lạc trên một ngọn núi đá sát biển, cảnh quan sơn thủy hữu tình. Mở rộng ra đôi chút với đường kính vài ba cây số, còn vô số di tích lịch sử, văn hóa khác, như miếu Âm Hồn, Kim Bàn Sơn tự, An Long tự... , với sự pha trộn nhiều tôn giáo, tín ngưỡng, sẽ là những địa điểm hấp dẫn đối với du khách, nếu được kết nối và hướng dẫn, giới thiệu chuyên nghiệp, bài bản. Đặc biệt, ở núi Ba Làng An, cách Châu Thuận Biển không xa, còn có di tích miệng núi lửa, phun lên từ đáy biển. Nước triều lên xuống, du khách đều có thể đứng trên bờ mà ngắm nhìn, với một cảm nhận hùng vĩ, cổ xưa, qua những tảng đá đen nhám xù xì, do kết tinh từ nham thạch nhiều triệu năm trước để lại.

Và, như tôi đã nói tới một chút ở phần đầu, bãi biển Châu Thuận - Vũng Tàu hôm nay là một trong những bãi biển đẹp nhất Việt Nam và là bãi biển đẹp bậc nhất miền Trung nước ta. Điểm đáng quý ở đây chính là sự hoang sơ, chưa chịu nhiều tác động từ con người. Nó trải rộng và thoải, sóng vừa phải, trong suốt ngày, là nơi lý tưởng cho nghỉ mát, tắm biển. Bãi biển ấy cách thành phố hơn 40 cây số, khá thuận lợi cho du khách. Đó là một tiềm năng của Quảng Ngãi chưa được khai thác hoặc chưa có điều kiện khai thác vào lúc này, theo đó, tôi được biết, ở tỉnh đã ngừng triển khai dự án khai thác titan ở

vùng này, cho dù, thiết bị máy móc, khung nhà xưởng đã được tập kết. Có lẽ do nhận chân được giá trị tiềm năng của khu di sản - cảnh quan thiên nhiên nơi đây, tỉnh cũng rất khó khăn để đồng ý cho khu lọc dầu Dung Quất II được triển khai ở đây, dầu rằng, lợi ích khu công nghiệp là hiện hữu.

Với định hướng đẩy mạnh khai thác dịch vụ và du lịch để phát triển kinh tế, việc thận trọng với Châu Thuận Biển là hoàn toàn có cơ sở, vì đây là một quần thể di sản vật thể, phi vật thể, ven bờ và dưới nước, cảnh quan thiên nhiên, bãi tắm biển. Tương lai, nếu có quy hoạch tốt, liên kết hay và tầm nhìn rộng, chắc chắn Châu Thuận Biển sẽ là một "mỏ vàng" cho ngành công nghiệp không khói khai thác.

Gần đây, Công ty Đoàn Ánh Dương có ý tưởng bảo tồn tại chỗ con tàu cổ Châu Thuận Biển mới được khai quật năm 2013. Họ cũng đang triển khai nghiên cứu toàn bộ di sản ở vùng này để đánh giá một cách khách quan, chính xác những giá trị còn tiềm ẩn, theo đó, sẽ kiến nghị với các cấp, các ngành có một quy hoạch tổng thể cho một tầm nhìn chiến lược. Đó là một hướng đi đúng cho một sự phát triển bền vững đối với Châu Thuận Biển. Sự phát triển bền vững ấy, theo tôi là phải đánh thức, khai thác, phát huy được tiềm năng di sản văn hóa và thiên nhiên ở đây có hiệu quả./

D.Q.Q

Chú thích và tài liệu tham khảo:

1- Nguyễn Đình Chiến - Phạm Quốc Quân, "Báo cáo sơ bộ khai quật tàu cổ Châu Thuận Biển, xã Bình Châu, huyện Bình Sơn (Quảng Ngãi)", *Tư liệu lưu tại Công ty TNHH Đoàn Ánh Dương*; Phạm Quốc Quân, "Thông tin bước đầu về tàu cổ Châu Thuận Biển, xã Bình Châu, huyện Bình Sơn, tỉnh Quảng Ngãi", *Thông báo Khảo cổ học năm 2013*; Nguyễn Đình Chiến - Nguyễn Ái Dung, "36 loại tiền đồng tìm được trong tàu cổ Bình Châu (Quảng Ngãi)", *Tạp chí Cổ vật tinh hoa*, số 46, tháng 5/2014, tr. 32- 37.

2- Ngô Văn Doanh, "Quảng Ngãi, vùng đất phát triển và thông thương thời Chăm Pa", *Biển đảo Quảng Ngãi: Lịch sử - kinh tế - văn hóa*, Nxb. Lao động, 2013, tr. 33 - 44; Lê Đình Phụng, "Thành Châu Sa", *Những phát hiện mới về Khảo cổ học 1988*, tr. 198 - 199.

3- Hàn Nguyên Nguyễn Nhã, "Từ Lý Sơn - cửa biển Sa Kỳ thế kỷ XVII, XVIII, XIX đến cảng Vân Phong, duyên hải miền Trung thế kỷ XXI", *Biển đảo Quảng Ngãi: Lịch sử - kinh tế - văn hóa*, Nxb. Lao động, tr. 45 - 60.

4- Đoàn Ngọc Khôi, "Biển trong văn hóa Sa Huỳnh", *Biển đảo Quảng Ngãi: Lịch sử - kinh tế - văn hóa*, Nxb. Lao động, 2013, tr. 238 - 250; Trịnh Sinh, "Người Quảng Ngãi thời văn hóa Sa Huỳnh và biển", *Biển đảo Quảng Ngãi: Lịch sử - kinh tế - văn hóa*, Nxb. Lao động, 2013, tr. 20 - 32.

(Ngày nhận bài: 21/11/2015; Ngày phân biện đánh giá: 10/12/2015; Ngày duyệt đăng bài: 01/01/2016).